

The image shows a series of black silhouettes representing human development from infancy to old age. From left to right: a crawling baby, a toddler, a young child, a teenager, a young adult, a middle-aged adult, and an elderly person with a cane. A yellow L-shaped line is drawn above the silhouettes, starting from the baby and extending across the top of the frame.

Periodizace psychosociálního vývoje

Vývojová psychologie
PedF MU, jaro 2020
Tomáš Kohoutek

Východiska periodizací: povaha vývoje

■ Psychický vývoj je:

- **Zákonitý proces**, posloupnost navazujících fází; pořadí je typické, neměnné (určující je především zrání)
- **Celistvý proces**, zahrnuje složky somatické, psychické i sociální a jejich interakce
- **Kontinuum postupných proměn**; diferenciací a integrací procesů a vlastností vede ke vzniku kvalitativně nových forem, které opět mění povahu interakce a stimulují další vývoj
 - X
- **Nebývá zcela plynulý** a rovnoměrný; lze rozpoznat přípravné fáze, období latence a kumulaci změn – vývojové skoky
- **Je individuálně specifický** – obecné zákonitosti „platí“ pouze rámcově
(dle Vágnerové, 2005, s. 30-31)

Východiska periodizací: vývojové mezníky

- Signalizují **výraznější proměnu** některé ze složek vývoje, častěji ale **kumulaci změn**
 - **Biologické** (růst, dozrávání CNS, změny motoriky, hormonálně řízené změny – např. samostatná chůze, vývoj sekundárních pohlavních znaků...)
 - **Psychické** (změny mentální kapacity, změny dané učením, změny sebepojetí – např. nástup stádia konkrétních operací, osvojení řeči...)
 - **Sociální** (vymezení nové role, „přechodové rituály“ – např. nástup do školy, první občanský průkaz, důchodový výměr...)
 - *Příklad kumulace změn: zralost k zahájení školní docházky*

Východiska periodizací: senzitivní a kritická období

- **Senzitivní fáze:** člověk je zvýšeně vnímavý k podnětům určitého druhu, připravený je integrovat – př. vývoj řeči, vývoj schopnosti navazovat a opětovat citový vztah (viz *attachment*)
- **Kritická fáze:** vyjadřuje představu, že přiměřené podněty v určitých fázích jsou nezastupitelné, učení se nedá „doplnit“ později (viz např. *imprinting period*)

Východiska periodizací: přechody mezi stádii a vývojové (tranzitorní) krize

- Vývoj nemusí být plynulý, může docházet k „pnutí“ mezi novou a starou variantou
- Existují různá pojetí krize
 - jako **nezvládnutí** vývojového úkolu,
 - „**období mezi**“ dvěma stabilními fázemi,
 - doba **nejistoty** v „novém“...
 - i jako subjektivně pocíťovaný **motiv ke změně**
- předvídatelné vývojové (tranzitorní) krize mívají jinou povahu než nepravidelné osobní či sociální krize – jejich zvládnutí je více vývojovým úkolem pro samotnou osobu

Typy periodizací: zaměření

- **celoživotní** – „*life-span*“, biodromální (např. E. Erikson)
- **určitého úseku** v životě (zpravidla považovaného za významný až určující – nejčastěji dětství (např. S. Freud, M. Mahlerová...))
- **vývoj určité funkce, systému, vlastnosti...** aspektu života – emoční vývoj, kognitivní vývoj, morální vývoj, profesní vývoj... (např. J. Piaget, L. Kohlberg)

Typy periodizací: přístup

- **Deskriptivní** – popisují odlišitelná stádia (význam: porozumění specifikům výv. fází)
 - Řeší např. otázku, co můžeme požadovat po dítěti určitého věku, aniž bychom jej přetěžovali apod.

- **Teoretické** – snaží se vysvětlit logiku vývoje z určité teoretické pozice či zvoleného hlediska (význam: porozumění dynamice vývoje, návaznosti fází...)
 - Jednou z důležitých otázek vývojové psychologie je např. otázka, jak a nakolik předchozí (např. rané) zkušenosti ovlivňují (nebo jsou určující) pro další vývoj

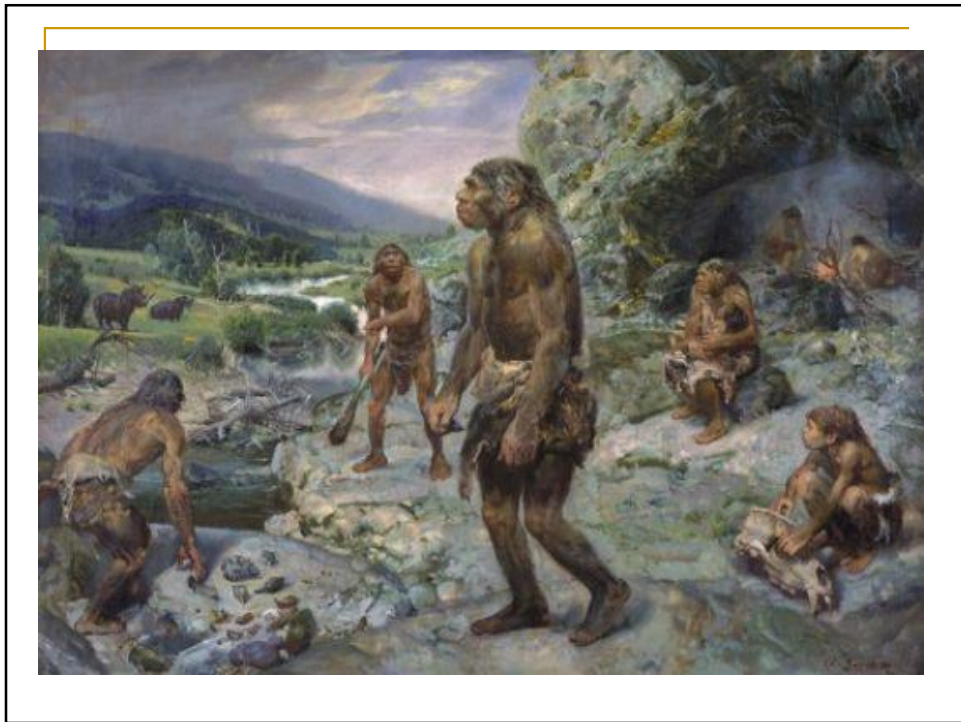
Eklektická „life-span“ periodizace

(dle Vágnerové, 2005, 2007)

- **Období**
 - Prenatální
 - Novorozenecké
 - Kojenecké
 - Batolecí
 - Předškolní období
 - Školní věk – mladší, střední, starší
 - Dospívání (adolescence)
 - Dospělost – mladší (20-40), střední (40-50), starší (50-60)
 - Stáří – rané (60-75), pravé (75 a více)

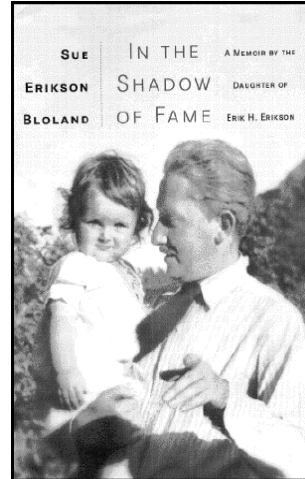
**Je uvažování o rozdílných stadiích
vývoje úplná samozřejmost?**

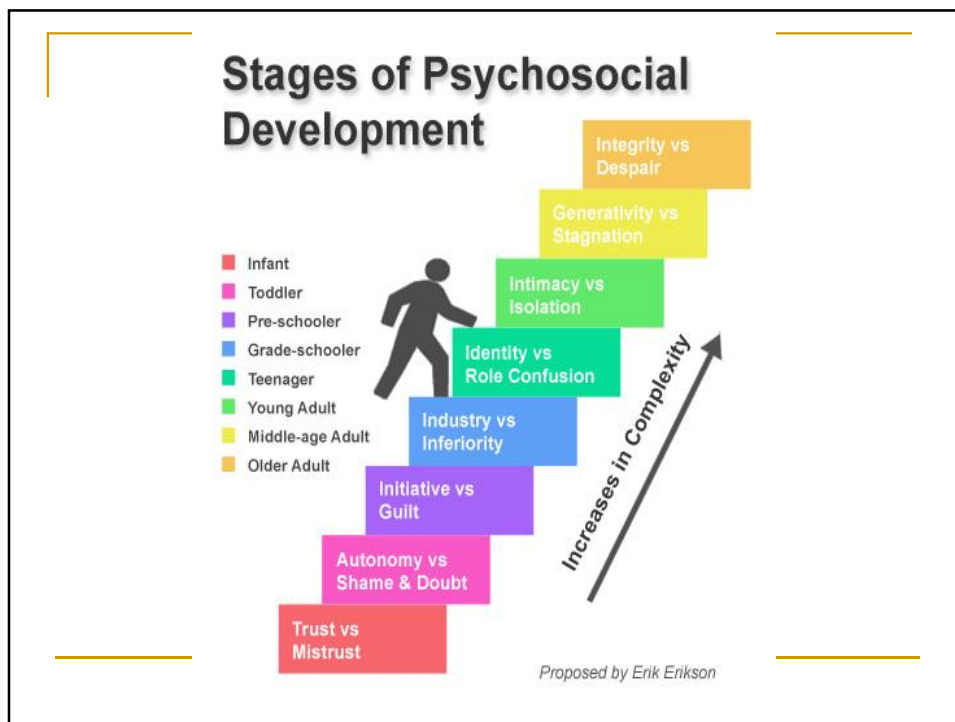
Periodizace na základě vývojových úkolů a „konfliktů“: Erik H. Erikson (1902 – 1994)

- narozen v Německu dánské matce
- nevlastní otec židovský dětský lékař
- studoval malířství
- zájem o psychoanalýzu
- emigrace, 1939 americké občanství
- studium vývojové psychologie
- rozšířil Freudův vývojový model – epigenetická tabulka, dílo „Osm věků člověka“
- studium vývojových podmínek v různých kulturách (Siouxové, Jurokové)
- „psychohistorie“: psychoanalyticky orientované biografie velkých postav historie (Luther, Hitler, Gándhí)

E.H. Erikson - základní pojmy

- Epigenetický princip
- Vývojová krize
- Vývojový úkol, „ctností“ (virtues)
- Konflikt
- Identita

Konflikty ve vztahu k věkovým stadiím

- ≤ 18 měs. orálně-senzorické: **důvěra/nedůvěra**
- < 3 svalově-anální: **autonomie/stud, pochyby**
- 3-6 lokomotoricky-genitální: **iniciativa/vina**
- 6-12 latence: **snaživost/méněcennost**
- 12-19 adolescence: **identita/konfúze rolí**
- 19-25 mladá dospělost: **intimita/izolace**
- 25-50 dospělost: **generativita/stagnace**
- >50 pozdní dospělost, stáří: **integrita/zoufalství**

Základní konflikty a odpovídající „ctnosti“

- Důvěra / nedůvěra → **naděje**
 - Autonomie / stud, pochyby → **síla vůle, hrdost**
 - Iniciativa / vina → **cílevědomost, svědomí**
 - Snaživost / méněcennost → **kompetence**
 - Identita / konfúze rolí → **věrnost**
 - Intimita / izolace → **láska**
 - Generativita / stagnace → **schopnost pečovat**
 - Integrita / zoufalství → **moudrost, vnitřní mír**
- „ctnost“ (*virtue*) je v Eriksonově pojetí vlastnost, utvořená jako ideální výsledek řešení konfliktu typického pro dané stádium vývoje

Rané dětství (od narození do 18 měsíců)

- Dítě zcela závislé na péči (především mateřské)
- **Důvěru** buduje fyzická péče (kojení, krmení), spolehlivá dostupnost pečující osoby, vřelost, kontakt, projevy lásky
- **Nedůvěra** vzniká na základě odmítání, nepřiměřenosti, nepředvídatelnosti nebo nedostupnosti pečující osoby

Batole (asi 18 měsíců -3 roky)

- „Svalově - anální“ období
- Dítě se učí „dělat věci samo“ – rozhodovat se nezávisle, kontrolovat vlastní tělo
- Pocit **autonomie** souvisí s rozvojem sebejistoty, sebevědomí
- **Pochyby a pocity studu** vznikají obvykle na základě příliš ochraňujícího nebo naopak restriktivního chování rodičů

Předškolní věk (asi 3 – 6 let)

- „Lokomotoricko - genitální“ období
- Rozvoj vlastní **iniciativy** souvisí s tím, zda rodiče poskytují dítěti svobodu hrát si, imaginovat a ptát se
- **Pocity viny** bývají reakcí na kritiku, zákazy, znejišťování, ponižování
- Morální vývoj předpokládá rovnováhu mezi iniciativou a pocity viny

Školní věk (asi 6 – 12 let)

- Období latence (podobně jako je definuje Freud)
- Přirozeně realistické, výkonové zaměření, vyladěnost k učení, plnění úkolů, soutěži
- **Snaživost** podporují zážitky úspěchu, odezvy na konstruktivní aktivity...
- Pocity **méněcennosti** vznikají na základě převahy signálů o nedostatcích dítěte a jeho výkonu

Adolescence (asi 12 – 19 let)

- V Eriksonově pojetí stěžejní období, propojuje dosažené schopnosti a plány do budoucna budováním vlastní identity
- Pocit **identity** souvisí s vnitřní stabilitou, zakotveností, předpokládá ale možnost experimentovat, hledat; souvisí i s nalezením „svého místa“ ve smyslu role, která nenutí člověka zpronevěřovat se sobě
- **Zmatení rolí** souvisí často s tím, že člověk nemá dostatečně oddělenou osobní identitu od rodinné, s chabými profesními plány, s nejasnou představou o sobě

Dospělost

Mladší (asi do 25 let – údaje se různí)

- Typickým životním tématem je zakládání rodiny
- **Intimita** znamená schopnost sdílet zkušenosti a život s partnerem/partnerkou, vytvářet zázemí vztahu
- **Osamělost (izolace)** bývá spojena s pocitem nedostatku zájmu, projevů péče...

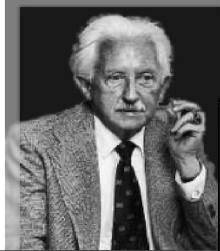
Starší

- **Generativita:** důležitým vývojovým úkolem je pečovat o něco – obvykle o potomstvo, může ale jít i o „dítě“ v obraznějším smyslu – dílo prospěšnou činnost pro druhé... kromě rodičovství o smysluplné sociální zapojení

Pocity **životní stagnace** souvisejí s nemožností pečovat, zapojovat se, něco „uvádět do světa“ (z různých důvodů), s náhradním zaměřením na sebe...

Zralý věk

- Typické je „zhodnocování“ vlastní životní historie (nejen) formou bilancování
- **Integrita** souvisí s dosažením jisté životní moudrosti, vyrovnanosti, často s pocitem spokojenosti z prožitého života
- Pocity **zoufalství** se mohou vztahovat k nenaplněnému životu, ale mohou souviset i se ztrátami, které stárnutí a stáří provázejí

Základní konflikty a dominanty identity

- Důvěra / nedůvěra – „jsem to, na co se mohu spolehnout...“
- Autonomie / stud, pochyby - „jsem to, co mohu svobodně dělat“
- Iniciativa / vina – „jsem to, na co se ptám“
- Snaživost / méněcennost – „jsem to, co umím“
- Identita / konfúze rolí – „jsem to, čemu věřím“
- Intimita / izolace – „jsem to, co miluji“
- Generativita / stagnace - „jsem to, co poskytuji“
- Integrita / zoufalství – „jsem to, co po mě zůstane“

